

دكتور شفيعه يارقين

سېوگى - وفا نينگ بير تمثالى:

تارىخى منبىلر معلوماتى گە كۆرە، تېمورىلر و اولر دوامچىسى بابرىلر خاندانى و سلالە سىدە سېوېش قابىلىتى جودە كوچلى بۇلگن. اولر اوروش دە قنچەلىك يورەگى قتيق و شفقتسىز بۇلگن بۇلسە لر، سېوگى دە شونچەلىك كۈنگلى يوشاق و مېين توپغولى انسانلر بۇلگنلرى كىشىنى حىرت گە سالمەى قويمەيدى. بابرىننگ خاتىنى ماھىم بېگىم گە بۇلگن حرمت و سېوگىسى، مغول اعظم يا جلال الدين اكبر، جهانگىر مىرزا، ائىنقسە شاھ جهان نينگ اوز خاتىن گە كۆرسىتگن سېوگى سى و دنيا دە يگانە عشق بناسىنى قورگنى داىما سېوگى سىمولى بۇلىپ كېلگن.

بىز بو مقاله دە ھند كورگانىلر يا بابرىلر سلالە سى اساسچىسى ظھىرالدين محمد بابرى شاھ نينگ ايكىنچى فرزندى كامران مىرزا و خاتىنى ماھ چوچوك بېگىم ارە لرىدە بۇلگن سېوگى، وفا و صداقت حقيدە سۆز يورىتماقچىمىز. بو سېوگى ھم تارىخ دە اۆرنك بۇلىپ قالەيدىگان حكاىەلردن بىرى بۇلالەدى.

كامران مىرزا آتە سى بابرى پادشاھ نينگ اۆلىمى دن كېين اكە سى ھمايون مىرزا گە كۆپ قرشلىكلر كۆرسەتىپ، عاقبت يېنگىلىپ، قۇلگە توشدى و ھمايون مىرزا بوپروغى بىلن اونىنگ كۆزىگە ھجرى (960) نچى يىلى نشتىر اورىلدى.¹

اوشبو واقەدن سۇنگ، ھمايون مىرزا سند قىرغاغىدە يېتگنىدە كامران مىرزا اوندن حجازگە سفر قىلىش و حج فرىضە سىنى ادا قىلىشگە رخصت بېرىشنى سۇرەدى. ھمايون رخصت بېرىش كېچەسى بىر نېچە يقىن كىشىلرى بىلن بېرگە، كامران مىرزا نينگ خرگاھىگە خىرلشگنى كىرىپ باردى.

كامران مىرزا، فرزندلرىنى ھمايونگە تاپشۇرىپ، اولردن خبردار بۇلىشنى سۇرەدى. ھمايون بو ايستىكنى قبول قىلىپ، حجاز سفرىگە كامران مىرزا بىلن ھمراھ بۇلىشنى ايستەگن كىشىلرگە ھم رخصت بېردى؛ لېكن فرصت طلب و كلتەبىن كىشىلر ارەسىدە ھمراھلىك قىلە دىگنلر تاپىلمەدى. فقط چلمە كۆكە -كىم اۆللردە كامران مىرزا خدمتدە ابدى و حاضرده ھمايون پادشاھ نينگ سفرەچى يا باورچىسى و اونىنگ عنايت و لطفىنى قازانگن كىشى ابدى، بوندەى بېنوالىك قرا كونلرى و تنھالىك كېچە لرىدە كامران مىرزا خدمتدە بۇلىش نىتىنى بىلدىردى. كامران مىرزا سند درياسى يۇلىدن “تە” و او يىردن حجاز مقصدىگە يۇلگە توشتى.

ھمايون نامە، كامران مىرزا نينگ كۆر قىلىنىشى واقە سى بىلن توگەيدى، اكبرنامە و تذكرة الواقعاتدە كامران مىرزا نينگ حجازگە جۇنەگنى و اوشە يېردە اوچ مراتبە حج مراسىمنى بجا كېلتىرىپ، تۆرتىنچى بار حج مراسىمنى بجا كېلتىرە ياتگن وقتدە وفات اېتىپ، اوشە يېردە دفن اېتىلگنى، جدا قىسقە قىلىپ يازىلگن، لېكن تارىخ سندننگ يازىشچە كامران مىرزا، ھمايون پادشاھ دن رخصت آلگچ، حجازگە قىرەب حركت قىلمەگن، بلکہ سندنە قەيىن آتەسى شاھ حسن ارغون قاشىدە بىر مدت اقامت قىلىپ، كېينراق حجاز تمانگە يۇلگە توشگن. قويدە تارىخ سندنە يازىلگن معلوماتنى كامران مىرزا نينگ فارسى دېوانى مقدمە سىدن فايده لنگن حالده ترجمە قىلىپ، كېلتىرەمىز:

مىرزا كامران يە ھجرى 957 نچى يىلدە كېلدى.² مىرزا شاھ حسن بىر نېچە مدت اونى دريا اورتە سىدە واقع بۇلگن شاھپىلە تاغىگە جايلاشتىردى و “بتورە” نى مىرزا نينگ مطبخى خراجاتى اوچون تعيين و “فتح باغ” نى اونىنگ نزولى اوچون مقرر قىلدى. مىرزا كامران او يىردن حج قصدىنى قىلدى. كامران مىرزا نينگ خاتىنى چوچوك بېگىم:

مېنى ھم رخصت قىلسونلر، مىرزا بىلن كېتەى، دېدى. مىرزا شاھ حسن رخصت بېرمەى كۆپ مبالغە قىلدى. آخر چوچوك بېگىم آتە سىدن رخصتسىز كېمە گە كىرىپ، مىرزا كامران قاشىگە يلغوز

¹ - مقالات الشعراء، ص 664.

² كامران مىرزا ھجرى (960) نچى يىلى كۆر قىلىنىپ، اوشە يىل حج قىلىش مقصدىگە يۇلگە چىقەدى. دېمك، قىين آتەسى شاھ حسن ارغون قاشىگە اونىنگ ايكىنچى مراتبە بارىشى 957 نچى يىل اېمىس، ھجرى 960 نچى يىلدور.

اۋزى بارماقچى بۇلدى. سلطان محمود مەھردار و بىر گروھ محرملىر كېلىپ، قىتردىلەر. مىرزا شاھ حسن نىنگ اۋزى قىزى نىنگ كېمە سىگە كىرىپ، كۈپىن-كۆپ عذرلەر قىلدى. آخر چوچوك بېگىم آتە سىگە: حاضر خلائق مىرزانىنگ قىزى اېرى نىنگ اطاعتىنى قىلمەدى دېب، مېنى بدنام قىلمەيدىلمى؟ دېدى. مىرزا شاھ حسن گە بو سۆزلەر مەقول بۇلدى. ناچار اونى يخشى اسباب- انجاملر بىلن رخصت بېردى.³

كامران مىرزا حج زيارتىگە مشرف بۇلدى، لېكن اوشبو متبرك جاينى ترك اېتمەدى و عمرى نىنگ سۈنگى دىملرىگچە اۋشە بېردە قالماقچى بۇلدى. اونىنگ عمرىدن جدا قىسقە مدت قالگن اېكن مى و يا كابلگە توغىلىپ، يشب، كابل نىنگ سۈلېم و سلقين ھواسىگە اۋرگنىپ قالگن كامران مىرزاگە عربستان نىنگ جدا ايسىق ھواسى يمان تاثير قىلگن اېكن مى، اوچ يىل حج مراسىمىنى بجا كېلتىرىپ، تۈرتىنچى يىلى حج موسمىدە عرفات مراسىمىنى ادا قىلگندىن سۈنگ قوياش مغرب گە باتە ياتگندە، اونىنگ عمرى قوياشى ھم باتىب قالدى.

كامران مىرزانىنگ وفاتى و دفن بۇلگنى حقىدە تارىخ سىند قوبىدە گىدېك معلومات بېردى: مىرزا كامران و بېگىم حج فريضة سىنى ادا قىلگندىن سۈنگ، ايكى- اوچ يىل مكە معظمە دە اقامت قىلدىلەر. مىرزا كامران حج كۈنى عرفات مراسىمىنى ادا قىلىپ، آفتاب باتمەى تۈرىپ، وفات اېتدى. چوچوك بېگىم ھم يېتتى ايدىن سۈنگ، منگو جهانگە سفر قىلدى. بو واقعه لىر 964 نچى يىلى واقع بۇلدى.⁴

مذكر احباب، كامران مىرزانىنگ وفاتىدن سۆزلەپ، اونىنگ مرقدى حقىدە بوندى دېيدى: و مرقد عاليسى گورستان معلاده، خديجه كبرى رضى الله عنھانىنگ يقينىدە دور.⁵ چوچوك بېگىم سىند حكمدارى شاھ حسن ارغون نىنگ قىزى 953 نچى يىلى كامران مىرزاگە تورموش گە چىققن اېدى. شاھ حسن ارغون باى و حشمت- قدرت گە اېگە امىرلردىن بىرى اېدى. چوچوك بېگىم پادشاھلىك دن توشگن، كۈزدىن ايرىلگن و كىشىلر ياردىمى گە محتاج بۇلىپ قالگن كامران مىرزا بىلن ھمراھلىك قىلمەى، آتە سى نىنگ قاشىدە ناز- نعمت دە پشەى آلردى، اما او سېۋگى و وفانى تىلب، يۈل مشقتى و اۋزگە يورتلردە آوارھلىكنى فقط گىنە اېرى اوچون تىلمەدى. بو وفالى، محبتلى عىال، كامران مىرزانىنگ سۈنگى دىملرىگچە اونىنگ بىلن ھمراھ و ھمصحبت اېدى، كۈرلىكدە اونىنگ كۈزى و خوارلىكدە اونىنگ غمخوارى بۇلدى و حتى كە كامران مىرزا دن فقط گىنە يېتى آى كېينراق وفات اېتىپ، او دنيادە ھم كامران مىرزانى يىلغوز قالدېرمەدى. بونداق بېگىم لىرگە آلفىشلر بۇلسىن!

³ بكرى، محمد معصوم، تاريخ سند، قولياز مە نسخه، ايشياتيك سوسياتى، بنگالە، ص 181، كامران مىرزا نىنگ فارسى ديوانى نىنگ مقدمە سى، ص 37.

⁴ تاريخ سند، ص 181.

⁵ مذكر احباب (فارسچە متن)، 60- بېت.